

Markó Alexandra szerk.

Beszédtudomány. Az anyanyelv-elsajátítástól a zöngékezdési időig (Gonda Zsuzsa)

ELTE BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR – MTA NYELVTUDOMÁNYI INTÉZET. BUDAPEST. 2012. 400
OLDAL

A beszédtudomány szolgálatában

A *Beszédtudomány* című kötet első ránézésre hagyományos nyelvészeti szakkönyvnek tűnik. Még ki sem kell nyitni, a könyv borítóján található kulcsszók máris eligazítják az olvasót a tartalomról: anyanyelv-elsajátítás, beszédtempó, corona, csiga, explozív, formáns, dallam, retorika, percepció, újraindítás stb. Ahogy Markó Alexandra, a kötet szerkesztője is megfogalmazza előszavában: „Ez a kötet a beszédről szól – különböző nézőpontokból.” A beszéd vizsgálatán túl azonban a szerzőknek más szándéka is volt a kötet összeállításával. Ez a tanulmánygyűjtemény egyben tisztelgés Gósy Mária tanszékvezető egyetemi tanár előtt: az ELTE BTK, az MTA Nyelvtudományi Intézete, a magyarországi és a nemzetközi beszéd kutatás kiemelkedő szakemberének a köszöntőköteté. Kenesei István a könyv előszavában, Nyomárkay István pedig köszöntőjében Gósy Mária sokoldalú kutatói, oktatói és szervezői munkásságát méltatja. Ezt követően a könyv tudományos írásokat tartalmaz, majd a kötet végén több oldalon keresztül számos hazai és külföldi kutató gratulációja olvasható.

A magyar és angol nyelvű publikációkat tartalmazó tanulmánykötet szerkezeti felépítése nagymértékben segíti az olvasót abban, hogy az érdeklődésének megfelelő tanulmányhoz lapozhasson. A hagyományos tartalomjegyzéket részletes útmutató követi, amely szerint a beszéd kutatással foglalkozó tanulmányok a következő tudományterületekhez kapcsolódnak: fonológia, fonetika, pszicholingvisztika, beszédtechnológia és retorika, valamint írásjeltan. A tematikus felosztás mellett a kötet végén elhelyezett angol és magyar nyelvű absztraktok is segítik a tájékozódást. A számos érdekes és új eredményt bemutató tanulmány közül a továbbiakban azokat ismertetem részletesebben, amelyek az anyanyelv-elsajátítással, a gyermekek beszédpercepció és -produkció képességével foglalkoznak.

A spontán beszéd grammatikai fejlődése – a KFM-módszer alapján című tanulmány szerzője, Neuberger Tilda a gyerekek által az anyanyelv-elsajátítás során elkövetett grammatikai „hibák” feltérképezésével állapítja meg, hogy az adott gyermek mikor kezd új nyelvtani szerkezet megtanulásába. A KFM-módszer olyan eljárás, amelyben a gyermekek által használt szavak, szófajok és szerkezetek pontokat érnek, és ez illeszkedik a magyar gyermekek anyanyelv-elsajátítási folyamatához. Összességében elmondható, hogy az óvodáskorúak „lassabb beszédtempóval, kevesebb szóval, tárgyas szerkezetekkel, egyszerű mondatokban fejezik ki magukat” (126). Tanulságos a tanulmánynak az a része, amelyben az egyes grammatikai „hibákra” olyan példák is megjelennek, amelyek jól tükrözik a gyermekek beszédprodukciós teljesítményét. A kutatás továbbá felhívja a figyelmet arra is, hogy a spontán beszéd morfoszintaktikai összetettsége összefügg a szókinccsel, ezért is

tapasztható az, hogy az életkor előrehaladtával a beszédtempó egyre gyorsabbá, a nyelvtani szerkezetek egyre összetettebbé válnak. Neuberger Tilda szerint fontos lenne a KFM-módszer általános használata a gyermeki beszédprodukciónak vizsgálatában, hiszen lehetővé teszi a beszéd- és nyelvi zavart mutató gyermekek fejlesztésének elindítását és hatékonyabbá tételét.

Nap mint nap tapasztaljuk, hogy a gyermekek egyre több időt töltenek a televízió előtt, és a beszédhangokat is gyakran innen kapják vizuális jelek kíséretében. Menyhárt Krisztina azt vizsgálja, hogy milyen a kicsiknek szánt rajzfilmek beszédtempója, és mennyire befolyásolja a képi információ a szöveg feldolgozását. A *Pom-pom és barátai. Rajzfilmek produkciós és percepciók szemszögből* című tanulmányában hét magyar és külföldi rajzfilmet elemez. Az eredmények szerint mind a hét rajzfilm beszédtempója lassabb, mint a hétköznapi felnőttbeszédtempó. A percepciót vizsgáló kutatásban azonban már meglepőbb értékek születtek. A gyermekek szövegfeldolgozása a kép nélküli mesehallgatáskor volt a legjobb, és a képet és szöveget is tartalmazó meséknél a legrosszabb, vagyis a gyermekek az egy csatornán érkező információt tudják a legkönnyebben dekódolni. A tévénézéssel kapcsolatban pedig a következő megjegyzést teszi a szerző: „a televízió ott van/lehet káros hatása, ahol ez az egyetlen szórakozási és ismeretszerzési lehetőség, ahol a család nem ellenőrzi, hogy mit néz a gyermek, illetve ahol a meseolvasás hiányzik a hétköznapiakból” (156).

A szegmentális fonetikával foglalkozik Deme Andrea az Óvodások magánhangzóinak akusztikai jellemzői című írása is. Az anyanyelv-elsajátítás hazai és a nemzetközi kutatásának fontos eleme a gyermeknyelvi magánhangzók kialakulásának vizsgálata. Deme Andrea elsősorban a nemi különbségeket elemzi nyolc gyermek spontán beszédében. A fiúk és a lányok biológiai és fiziológiai fejlődési ütemének megfelelően a magánhangzók formánsértékei változnak: a testi növekedés egyben az akusztikai magánhangzótér szűkülésével jár. Bár a nemzetközi kutatások szerint a nemek közötti eltérés csak 12 éves kor körül jelentkezik, a szerző rámutat arra, hogy a testi növekedéstől függően már a pubertáskort megelőzően is tapasztalhatók nemi eltérések a magánhangzók formánsértékeit tekintve. Mivel ezt az értéket a nem, az életkor és a testi fejlettség is befolyásolja, ezért Deme Andrea további célja egy olyan longitudinális vizsgálat, amely lehetővé teszi a magyar gyermekek hangzóelsajátítási és beszédprodukciónak fejlődési tendenciáinak a leírását.

A pszicholingvisztika témakörén belül Imre Angéla a beszédészlelést kutatja. Ez a terület nagymértékben összefügg nemcsak a hallás utáni beszédmegértéssel, hanem a vizuális információ feldolgozásával, az olvasással is. *Beszédészlelési vizsgálatok német anyanyelvű gyermekek körében* című tanulmányában a német nyelvre adaptált GMP-diagnosztika négy altesztjének eredményeiről számol be. A kutatást végzők a német nyelvű gyerekektől hasonló szintértékeket vártak el az egyes altesztokban, mint a magyar gyermekek esetében. A kapott értékek szerint a német gyermekek egyik korcsoportban sem érték el a (feltételezett) életkori normát az egyes tesztfeladatokban, vagyis a magyar gyermekekhez hasonlóan a német rizikógyermekekénél is szükség van a beszédészlelés állandó mérésére és fejlesztésére. A kutatás célja továbbá az, hogy a d-GMP német nyelvre is sztenderdizált diagnosztikai eljárás legyen, amely lehetővé teszi a beszédfolyamatok összes részfolyamatának a feltérképezését.

A nemek közötti különbségeket vizsgálja az anyanyelv-elsajátítás szempontjából Vesna Mildner és Martina Bajzec horvát szerzőpáros is *A horvát nyelv elsajátítása 5–7 éves gyermekeknél: Hová tűntek a nemek közötti különbségek?* című tanulmányában. A cikk arra az állításra épül, amely szerint a női beszélők eltérő nyelvi, tanulási és emlékezeti stratégiákat használnak, mint a férfiak, és ezek a módszerek hatékonyabbá teszik a nők beszédprodukciónak. A kutatásban 28 lány és 30 fiú vett részt. A két nyelvi feladat eredményei szerint nincs különbség a lányok és a fiúk szókincsének nagyságában, csupán a lányok főnévhasználatának gyakorisága mutat szignifikáns eltérést. A meglepő értékek további mérések elvégzésére sarkallják a szerzőket, hogy bizonyítékot találjanak arra, vajon az óvodáskorú gyermekek beszédprodukciónakból valóban eltűntek-e a nemi különbségek.

A szegmentális fonetika területéről két írás is elemzi a gyermekek beszédét. Ruth Huntley Bahr és Staci N. Kile amerikai szerzőpáros az afrikai amerikai nyelvváltozat befolyását vizsgálja a szóvégi mássalhangzók zöngésedésének percepciójára. A tanulmány írói szerint az afrikai amerikai angolt beszélő gyermekek nyelvváltozatuk morfoszintaktikai és fonológiai sajátosságai miatt hátrányba kerülhetnek az iskolában az amerikai angolt beszélő diákokkal szemben. Az afrikai amerikai nyelvváltozatot (is) beszélő gyermekeknél meghatározó a kor, a nem és a szocioökonómiai státusz: az alacsony státuszú, fiatalabb fiúkra jellemző leginkább ennek a nyelvváltozatnak a használata. A kutatók két feladatban mérték fel az 5–8 éves gyermekek zöngességre vonatkozó beszédészlelését, 18 amerikai angolt és 8 afrikai amerikai angolt beszélő vett részt a vizsgálatban. Az eredmények szerint nem tapasztalható különbség a két csoport teljesítményében az azonos-különböző tesztfeladatot tekintve, viszont a fokozati feladat megoldásában szignifikáns különbséget mutattak ki a nyelvváltozat aspektusából: az afrikai amerikai angolt beszélő gyermekek rosszabbul teljesítettek. Ez azt jelenti, hogy a fonológiai tudásra is épülő iskolai feladatokban valószínűleg ezek a diákok nem érnek majd el olyan eredményeket, mint az amerikai angol presztízsváltozatát beszélő társaik. A kutatás tanulságait a magyarországi kisebbségek iskolai nevelésével kapcsolatban is érdemes lenne megfontolni.

A *Beszédtudomány* című tanulmánykötet írásaiból számos olyan felmérést, vizsgálati módszert ismerhetünk meg, amelyek alkalmasak a gyermekek beszédének kutatására. A különböző tesztek segítenek abban, hogy minél pontosabb képet kapjunk a beszéddel kapcsolatos zavarokról, a gyermekek fejlődéséről. A részletes elemzések megismerése a pedagógusok számára is fontos, hiszen a kutatási eredményekre építve ismerhetik fel a gyermekek beszédproblémáit, és dolgozhatnak ki akár az óvodában, akár az iskolában olyan terápiákat, amelyek a gyermekek beszédészlelési és -produkciós készségét fejlesztik. Az igényes kötet mind tartalmában, mind megjelenésében méltó arra, hogy Gósy Máriát, a nemzetközi híré beszédkutatót, a nagyszerű munkatársat és a kiváló oktatót születésnapján köszöntse.

Gonda, Zsuzsa: In the service of speech science

Az írás szerzőjéről

Gonda Zsuzsa

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország; Eötvös József Gimnázium, Budapest, Magyarország

gonda.zsuzsa[kukac]btk.elte.hu

<https://orcid.org/0000-0002-6387-6566>